СВІТ 25.04.2025 | Аарон Бенанав

Глобальний хаос

Світова криза має глибші причини. Трамп – не корінь усього зла, справжні проблеми існували десятиліттями.

В світі панує хаос.

Поки президент Трамп руйнує каральними митами міжнародну торгівлю й переформовує коло союзників, світові лідери намагаються оговтатись. Вони виявилися не готові до таких потрясінь. Чи не всюди в світі уряди програють вибори (або тримаються з останніх сил) через зростання невдоволення. Від США до Уругваю, від Британії до Індії – в 2024 році демократичними країнами пройшла хвиля антиурядових протестів. Але не лише демократії нині в кризі. Китай також бореться з заворушеннями та економічною нестабільністю. Суперечки в наш час глобальні.

Така сумна ситуація має багато можливих пояснень. Дехто вважає, що швидкі соціальні зміни, особливо в сферах міграції та гендерної ідентичності, викликають опір. На думку інших, еліти не впоралися з пандемією або віддалилися від населення, що спричинило спалах ненависті до істеблішменту та захоплення сильними. Ще один аргумент полягає в тому, що соціальні мережі, керовані алгоритмами, полегшують поширення дезінформації та теорій змови, а це посилює невпевненість.

Світ переживає довгострокове вповільнення зростання економіки, яке почалося ще в 1970-х роках

Безперечно, в кожній з цих гіпотез щось є. Але в основі нинішнього безладу лежить більш глибинна сила: економічна стагнація. Світ переживає довгострокове вповільнення зростання економіки, яке почалося ще в 1970-х роках, а після глобальної фінансової кризи 2008 року посилилося. Жодних ознак покращення не видно. Зав'язнувши в повільному зростанні, низькій продуктивності праці та старінні робочої сили, світова економіка тупцює на місці. Саме ця загальна скрута є головною причиною політичних і соціальних

конфліктів в усьому світі.

Стан G20, спілки найбільших економік світу, багато говорить про стан світової економіки. Картина гнітюча. Вісім з цих двадцяти з 2007 року зросли менш ніж на 10 відсотків (з урахуванням інфляції). Ще чотири – трохи більше за цей показник. Дехто, як-от Індія, Індонезія і Туреччина, тримає кращий темп росту, але економіка більшості членів давно вже нездорова.

В минулому економіки країн G20 стабільно зростали на 2-3 відсотки на рік, країни подвоювали свої доходи кожні 25-35 років. Нині темпи росту в багатьох країнах становлять 0,5-1 відсоток, тобто для подвоєння доходів потрібно 70-100 років – занадто повільно, щоб люди могли помітити прогрес протягом свого життя. Сказати, що це величезна зміна, означає не сказати нічого. До втрати надії призводить не тільки повна стагнація. Коли люди вже не вірять, що їхнє життя чи життя їхніх дітей покращиться, руйнується довіра до інституцій і зростає невдоволення.

То чому зростання так різко вповільнилося?

Дрейф світу від виробництва в бік сфери послуг загальмував головний рушій економічного розвитку: зростання продуктивності праці

Одна з причин – дрейф світу від виробництва в бік сфери послуг. Він загальмував головний рушій економічного розвитку: зростання продуктивності праці. Продуктивність (випуск продукції за годину роботи) виробництва може зростати швидко. Наприклад, автомобільний завод, який установив роботизовані складальні лінії, може подвоїти випуск, не наймаючи більше робітників, а можливо, й звільнити декого. Але в сфері послуг підвищити ефективність набагато складніше. Ресторан, стаючи більш завантаженим, зазвичай потребує більше офіціантів. Лікарні, де лікується більше пацієнтів, потрібно більше лікарів і медсестер. Якщо економіка базується на послугах, зростання продуктивності неминуче відбувається повільніше.

Цей сейсмічний зсув, який триває вже кілька десятиліть, називається деіндустріалізацією. Всі знають, як вона виглядає в Америці та Європі: втрата роботи на виробництві через падіння попиту на промислові товари. Але деіндустріалізація не обмежується

розвиненими країнами. Перехід від виробництва до послуг відбувається в усіх країнах G20 і тягне за собою зниження темпів зростання майже всюди. Нині близько 50 відсотків світової робочої сили зайнято в сфері послуг.

Ще одна причина глобальної стагнації – уповільнення зростання населення. Після Другої світової війни був сплеск народжуваності, що створив великий попит на будівництво житла та інфраструктури, ставши одним з чинників повоєнного буму. Колись демографи припускали, що народжуваність стабілізується на рівні відтворення населення: в середньому двоє дітей на сім'ю. Натомість рівень народжуваності вже нижчий за цей поріг. Така тенденція – наслідок того, що вже деякий час сім'ї мають менше дітей, а тепер і сім'ї як такі створює дедалі менше людей. Вона поширюється на Малайзію, Бразилію, Туреччину і навіть Індію.

Це велика проблема для економіки. Скорочення робочої сили означає зменшення ринків збуту в майбутньому, що заважає бізнесу розширюватись. Особливо якщо економіка базується на послугах, тобто поряд з малим ростом продуктивності є тенденція до збільшення витрат. Інвестицій стає менше. Водночас зменшення частки працездатного населення означає, що дедалі менша кількість платників податків утримує дедалі більшу кількість пенсіонерів, що збільшує витрати на пенсії та охорону здоров'я і змушує уряди підвищувати податки, накопичувати борги або частково скасовувати пільги.

Ще одна причина глобальної стагнації – уповільнення зростання населення

З огляду на стагнацію, бізнеси міняють стратегію. Замість реінвестувати прибутки в розширення, наймання працівників та інновації, багато компаній зосереджуються на викупі акцій і дивідендах, надаючи пріоритет фінансовим виплатам, які підвищують ціни на акції та доходи керівництва. Результат – замкнене коло зростання нерівності, малого попиту й низьких темпів зростання. Це відбувається в усьому світі. Не просто так Міжнародний валютний фонд попереджав, що 2020-ті будуть «прохолодні», ще до того, як пан Трамп почав торговельну війну.

Що ж робити? Дехто вважає виходом з пастки стагнації штучний інтелект. На їхню думку, якби ШІ міг підвищити ефективність праці в трудомістких секторах послуг, таких як охорона здоров'я та освіта,

це поновило би зростання економіки. Але продуктивність генеративного ШІ, попри ажіотаж, і досі обмежена, тож незрозуміло, як саме ця технологія може вирости в масштабні покращення в основних сферах послуг. Ба більше, розвиток ШІ, схоже, не прискорюється, а вповільнюється. Тобто роботи світову економіку не врятують.

Інші бачать шлях до відновлення динамічності економіки в реіндустріалізації за умови суворого митного контролю. Саме на це, принаймні в теорії, робить ставку адміністрація Трампа. Але й тут не все так просто. По-перше, падіння виробництва відбилося не тільки на торгівлі. Навіть такі потужні виробники й експортери, як Німеччина та Південна Корея, зіткнулися зі скороченням зайнятості в промисловому секторі. По-друге, в галузях, які вважаються здатними до відродження, як-от напівпровідники, електромобілі та відновлювана енергетика, також працює відносно мало людей. Епоха, коли промисловість могла забезпечити масову зайнятість, минула.

Якщо темпи зростання продуктивності не можна збільшити аж настільки, то кількість населення, ймовірно, можна. Так думають наталісти, тобто ті, хто закликає народжувати більше дітей. Але народжуваність упала навіть в країнах зі щедрою сімейною політикою, таких як Швеція та Франція. Інший варіант – активна імміграція, яка і досі є найефективнішим способом тримати темп економічного зростання на тлі старіння суспільства. Сполучені Штати тримають вищий темп, ніж Японія чи Німеччина, частково завдяки імміграції, яка дотепер поповнювала американську робочу силу. Але в наш антимігрантський час, з паном Трампом на посаді президента, такі рішення видаються мало не фантастичними.

А втім, два теоретично ефективні способи подолати стагнацію є.

Перший полягає в тому, щоб країни більше витрачали, використовуючи дефіцит. Часто кажуть, що американська економіка сильніша, як порівняти з європейською. Ключова, хоча й недооцінена, причина цього проста: Сполучені Штати мають значний бюджетний дефіцит (з 2009 року в середньому понад 6 відсотків ВВП), в той час як Європа підтримує жорсткішу фіскальну дисципліну.

Дефіцитне фінансування здатне сприяти зростанню, особливо якщо спрямувати його на державні інвестиції. Наприклад, прискорення «зеленого переходу» може стимулювати економічну активність на роки вперед. Навіть в Європі, де завжди були сильніші фіскальні обмеження, уряди зараз готуються до хвилі дефіцитних витрат за

американським зразком, хоча зосереджуються на національній безпеці й розвитку армії, а не на прискоренні економіки.

Другий підхід – перерозподіл. Раніше політику подальшого збагачення заможних часто обґрунтовували стимулюванням зростання згори донизу, але це явно провальна стратегія. Натомість уряди могли б запровадити для багатих значно вищі податки й перерозподілити доходи на користь решти суспільства. Звичайно, в США (та й скрізь) це робилося би з боєм, але мало би помітні результати, а саме покращення споживчого попиту й зміцнення ринків як на внутрішньому рівні, так і на міжнародному.

Метою має бути не тільки підвищення рівня доходу (який, за результатами досліджень, дедалі більше відривається від щастя) а й побудова більш стабільних і справедливих суспільств на тлі вповільнення зростання. Це вимагає інвестицій в покращення умов життя: відновлення екосистем, реорганізацію інфраструктури та будівництво житла. До речі, в такий спосіб можна також забезпечити біднішим країнам більш чесні й передбачувані умови для розвитку, орієнтованого на експорт.

Звичайно, це не означає автоматично стабільність у всьому світі. В міру формування цього альтернативного майбутнього неминуче виникатимуть нові політичні конфлікти. Але, з огляду на нинішній хід подій, спробувати, безперечно, варто.

(c) c.2025 The New York Times Company

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Аарон Бенанав

Аарон Бенанав (Aaron Benanav) – доцент Корнельського університету,

науковий співробітник *New Institute* в Гамбурзі, автор книжки «Автоматизація та майбутнє праці».